

Ερίκ-Εμανουέλ Σμιτ:

«Κανένας μας δεν υπάρχει χωρίς τους άλλους...»

από τον ΣΩΤΗΡΗ ΚΑΚΙΣΗ.

Τα έργα του ανεβαίνουν πια στις σκηνές όλου του κόσμου, όχι μόνο στη Γαλλία, όχι μόνο στην Ελλάδα. Τώρα, ο ίδιος σκηνοθέτησε και μια ταινία μεγάλου μήκους, το βιβλίο, που ακολουθεί το φιλμ θα κυκλοφορήσει κι εδώ σύντομα. Ο Ερίκ-Εμανουέλ Σμιτ, ο «γιος ενός μποξέρ και μιάς πρωταθλήτριας του στίβου» όπως γράφει στη βιογραφία του, ο «τεμπέλης» αλλά και επίμονος «αρνητής των έτοιμων ιδεών», για ένα φιλοσοφικό τρόπο αντιμετώπισης της ζωής και της λογοτεχνίας ενδιαφέρεται.

Από τον Σοφοκλή, που με την ιδιότητα του καθηγητή ερεύνησε και δίδαξε, από της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας την υπέρτατη αρετή ως τον Μπέρναρ Σω και τον Σασά Γκιτρώ, σ' έναν άλλο τρόπο πιο άμεσης, πιο καθαρής μεταξύ των ανθρώπων επικοινωνίας στοχεύει. Άλλωστε, κι ο ίδιος μέχρι και με τον Μότσαρτ κατάφερε άμεση και καθαρή ν' αποκτήσει επικοινωνία, κι από τη μουσική πιο πέρα. Φτάνοντας ίσως στην κρυμμένη σιωπή των ήχων, στο απόρρητο αλλά πάντα σωτήριο επιπλέον αίσθημα των ιδεών και των νοημάτων.

-Έχετε δει τις ακουαρέλες του Χίτλερ, κύριε Σμιτ;

ΕΡΙΚ-ΕΜΑΝΟΥΕΛ ΣΜΙΤ: Σε ρεπροντιζιόν μόνο... Το αστείο είναι πως οι ακουαρέλες του Χίτλερ πωλούνται σε τιμές πολύ πιο υψηλές από τις ακουαρέλες του Τσώρτσιλ. Βέβαια, η ιστορική δικαιοσύνη άλλα λέει: πως κι οι ακουαρέλες του Τσώρτσιλ είναι το ίδιο άσχημες με τις ακουαρέλες του Χίτλερ. Όπου δεν υπάρχει καθόλου, αν θυμάμαι καλά, ο άνθρωπος, κι είναι μόνο τοπία και αρχιτεκτονήματα. Αυτό κάτι για μένα λέει.

-Το ίδιο ίσως που λέτε και στο βιβλίο σας για την παιδική ηλικία του Χίτλερ: Πως η ιστορία του κόσμου ίσως να ήταν διαφορετική, αν...

-Α, ναι. Αυτό το βιβλίο ήταν για μένα ένα πραγματικά φιλοσοφικό ανάγνωσμα: δείχνοντας στους αναγνώστες μου πως κι ο Χίτλερ ακόμα θα μπορούσε να είχε γίνει άλλος, προσπάθησα να πω πόσο κοντά βρίσκονται όλα τα πράγματα μέσα μας. Πως οι διαφορές των ανθρώπων μεταξύ τους είναι συνήθως στην αρχή μικρές. Πως είναι εύκολο να γίνεις ρατσιστής, να ψάχνεις τις αιτίες του δικού σου κακού στους άλλους, να αρνείσαι επίμονα την πολυπλοκότητα των αιτίων. Πως το πιο εύκολο πράγμα του κόσμου είναι να γίνεις Χίτλερ, τελικά !

-Και να πείσεις κι ένα λαό ολόκληρο να σε ακολουθήσει στην τρέλα;

-Μα δεν μιλάμε, όταν μιλάμε για τον Χίτλερ, σαν να πρόκειται για άλλον, για πολύ ξένο σ' εμάς πράγμα; Κι οι βιογράφοι του δεν λένε το ένα και το άλλο, κρατώντας πάντα τις αποστάσεις τους από αυτόν, σαν να ήταν ο Χίτλερ πάντα κάπου αλλού, σε κάποιον άλλο κόσμο δικό του, τελειώς άσχετο με τον δικό μας εξωτερικό ή εσωτερικό κόσμο;

-Ένας φίλος μου Έλληνας σκηνοθέτης, ο Γιώργος ο Πανουσόπουλος, μου έλεγε κάποτε πως, αν δει κανείς ακόμα και τον Χίτλερ παιδί, μπορεί και να τον λυπηθεί, σχεδόν να τον αθώσει.

-Μα νομίζω πως μάλλον φυσιολογικό παιδί ήταν ο Χίτλερ. Και, με την ιστορική έρευνα που έκανα για να μπορέσω να γράψω το βιβλίο που έγραψα, βρήκα πως δεν ήταν ούτε καν αντι-σημίτης μικρός, πριν το 1918 τουλάχιστο, πριν να δημιουργήσει μια πειστική αιτία και γι' αυτό, στο μυαλό του μέσα. Έτσι λένε όλες οι μαρτυρίες της εποχής. Κι επινόησε ως αιτία του κακού για την ήττα της χώρας του τότε τους αξιωματικούς του γερμανικού στρατού που ήσαν εβραίοι. Άρα, δεν γίνεται να είσαι ταυτόχρονα γερμανός και εβραίος...

-Ο,τιδήποτε «μη-καθαρό».

-Η τερατοποίηση δηλαδή είναι αποτέλεσμα πολλών καταστάσεων, και της Ιστορίας βέβαια, με κεφαλαίο Γιώτα, και των κακών επιλογών που κάνει κανείς τη μία μετά την άλλη. Αλλά σίγουρα πάντα είναι εδώ, και δεν μας ξεχνάει.

-Το πονηρό το μονοπάτι... Ίδε, άλλωστε, Μπους σήμερα. Ο Σωκράτης δεν έλεγε όμως «ουδείς εκών κακός»;

-Αυτό είναι ακόμα πιο ανησυχητικό να ισχύει. Γιατί είναι σαν να λέμε πως ο καθένας μας ανά πάσα στιγμή μπορεί να μεταμορφωθεί σε τέρας, χωρίς καν να το θέλει...

-Στα βιβλία τα δικά σας πάντως υπάρχει συχνά ένα παιδί, ορφανό, εγκαταλελειμένο, που του συμπαρίσταται κάποιος και το σώζει ίσως, κάποιος ξένος, άσχετος με την οικογένειά του, εντελώς διαφορετικός, που αποδεικνύεται, τελικά, ψυχικά εξαιρετικά πλησίον. Σαν περίληψη αυτού του τρόπου σας μοιάζει μάλιστα κι ένα πρόσφατο βιβλίο ενός δικού μας πεζογράφου, του Πέτρου Τατσόπουλου, που έχει τον τίτλο «Η Καλοσύνη των Ξένων»...

-Εγώ δεν επαναλαμβάνω αυτό το θέμα αυτοβιογραφικά, αλλά πιστεύω πως έχω βρει αυτό τον τρόπο για να μιλήσω για τη μετάδοση των τρόπων και των αξιών σε μια κοινωνία μέσα. Πιστεύω πως στην Ελλάδα αυτή η υπόθεση παραμένει ακόμα πολύ διαφορετική, γιατί νομίζω πως η οικογένεια δεν έχει απωλέσει τόσο τη δύναμή της. Στην υπόλοιπη Ευρώπη αυτή η υπόθεση μέσω της οικογένειας έχει καταστεί προοδευτικά όλο και πιο δύσκολη, σχεδόν αδύνατη πια. Οπότε κι εγώ έφτασα να πιστεύω πως η πραγματική πατρότητα, η πραγματική μητρότης, δεν είναι εκείνη του ίδιου δέρματος, του ίδιου αίματος, αλλά πνευματική και ψυχική μεταλαμπάδευση αξιών, ιδεών, απόψεων. Και τα βιβλία ξέρετε, κύριε Κακίση, είναι οι γονείς μας, πατέρας και μητέρα μας κανονικά. Αλλά, σίγουρα, ο ξένος, ο «άλλος», είναι αυτός που μου επιτρέπει να είμαι ο εαυτός μου. Κανένας μας δεν υπάρχει χωρίς τους άλλους. Χωρίς τα λόγια, χωρίς τις σκέψεις...

-Χωρίς τα αισθήματα των άλλων.

-Αυτό σημαίνει κοινωνία, διάλογος, ύπαρξη ολοκληρωμένη, πολιτισμός. Οι άλλοι μαζί μας. Ύστερα, υπάρχει κι η λέξη αγάπη ακόμα. Κι εγώ έχω τόσο πολύ τα παιδιά στο έργο μου, γιατί το παιδί παραμένει αιώνια ο φιλοσοφικός ήρωας. Το παιδί είναι ο φιλόσοφος σε κατάσταση αγνότητας, αυτός που θαυμάζει, που εκπλήττεται. Αυτή δεν είναι και, κατά τον Πλάτωνα, η πρώτη αρετή ενός φιλοσόφου; Η έκπληξη, ο θαυμασμός, η περιέργεια. Το παιδί αναρωτιέται, λοιπόν, και ρωτάει, αναζητάει αυθόρμητα το γιατί και το πώς, και περιμένει απαντήσεις σοβαρές, στέρεες. Η φιλοσοφική ηλικία για τον άνθρωπο βρίσκεται - παραδόξως- στην παιδική του ηλικία.

-Εσείς όμως στο πανεπιστήμιο διδάξατε φιλοσοφία...

-Ναι. Για πέντε χρόνια μόνο. Κι αυτά τα πέντε χρόνια είχα ενήλικους μαθητές, από δεκαοκτάχρονους ως εικοσιπεντάχρονους συνήθως. Κάποτε όμως μου δόθηκε η ευκαιρία να έχω φιλοσοφική ανταπόκριση και με παιδιά εντεκάχρονα. Όπου

στην αρχή ήμουνα πολύ προβληματισμένος, πίστευα πως δεν θα μπορούσα να κάνω τίποτα. Πώς να ασχοληθώ με επιστημολογία, με μεταφυσική μαζί τους; Κι όμως: εκεί κατάλαβα πως τα πράγματα είναι διαφορετικά. Γιατί οι ερωτήσεις που κάνανε τα παιδιά ήταν ερωτήσεις πραγματικές, χωρίς κανένα κονφορμισμό κουλτουριάρικο, χωρίς καμμία επίφαση διανοουμενίστικη. Τα παιδιά ρωτάγανε κατευθείαν, στη βάση των πραγμάτων και των ιδεών στοχεύανε ξαφνικά. Και ανάλογες απαντήσεις θέλανε, σαφείς και άμεσες. Τα ανάμεσα καθόλου δεν τους ενδιέφεραν. Κι εγώ, αν δεν μετάλλασα ό,τι επιστημονική αποσκευή κουβαλούσα ανάλογα, δεν υπήρχε περίπτωση να επικοινωνήσω ουσιαστικά μαζί τους.

-«Δεν ξέρω τι να παίξω στα παιδιά, στην αγορά», στον ...'Αϊφελ !

-Μιλάμε για την απόλυτη φιλοσοφική εμπειρία. Όπου το παιδί συνομιλεί ευφυέστατα με τον ενήλικο, και ρωτάει ανελέητα τα σωστά «γιατί».

-Εσείς, ως παιδί, είχατε κι έναν θετό πατέρα εξαιρετικά ευφυή: τον Μότσαρτ ! Μήπως ο Μότσαρτ ήταν όμως πολύ πιο ευφυής απ' όσο πρέπει για την τέχνη;

-Εγώ πιστεύω πως ο Μότσαρτ, πριν κι από μουσικός, είναι ένας φιλόσοφος, μ' ένα ρόλο φιλοσόφου και στη ζωή. Η επιθυμία μου στο βιβλίο μου αυτό ήταν να μιλήσω για τον Μότσαρτ ως φιλόσοφο, όχι μόνο ως μουσικό. Έναν φιλόσοφο που μου έμαθε ν' αγαπάω τη ζωή όπως είναι. Με τρόπο ρεαλιστικό, εννοώ. Ν' αγαπάω τη ζωή με το θάνατο πάντα μαζί, με το θάνατο που αναγγέλλει εαυτόν κάθε στιγμή.

-«Ντον Τζιοβάννι, να δειπνήσω μαζί σου με κάλεσες, και να που ήρθα » !

-Ν' αγαπάω τη ζωή μαζί με τον πόνο, τον σωματικό ή τον ψυχικό, ο Μότσαρτ πάλι μ' έμαθε. Που έζησε και λίγο, αλλά παρέμεινε χαμογελαστός πάντα, κι αισιόδοξος. Η ζωή ούτως ή άλλως σύντομη είναι, έχει πόνο, την σκιάζει ανά πάσα στιγμή ο θάνατος, οπότε ας είμαστε λίγο εύθυμοι, λίγο γενναίοι. Παρηγορητής μου δηλαδή πνευματικός ήταν, κι εξακολουθεί να είναι, ο Μότσαρτ. Αυτός που, όταν κι εγώ υπέφερα, στάθηκε στο πλευρό μου. Που μου ψιθύριζε με τη μουσική του και όχι μόνο, «-Ξέρω κι εγώ καλά τι πάει να πει πόνος». Ξέρετε, είμαστε όλοι ανόητοι όταν υποφέρουμε, γιατί πιστεύουμε πως μόνο σ' εμας έχει συμβεί ό,τι έχει συμβεί κακό. Αλλά μόλις συνειδητοποιήσεις πως καθόλου μόνος σου δεν είσαι σ' αυτή τη δυστυχία, η μοναξιά σου μειώνεται δραματικά, κι ο πόνος μπαίνει κι αυτός στις σωστές του διαστάσεις. Ο Μότσαρτ μεταμόρφωσε τον πόνο του σε ομορφιά, με αλχημεία μοναδική.

-Σε μουσική συχνά ουράνια, μαγική;

-Ναι. Γιατί δεν έμεινε εκεί ο Μότσαρτ, στον πόνο, στη θλίψη, στη νοσταλγία, στη μελαγχολία: προχώρησε στην ευθυμία, στο *allegro*. Και δεν μιλάω τώρα για την κλασική ακαδημαϊκότητά του. Ο τρόπος του είναι πιο πολύ η έκφραση της σκέψης του, του οπτιμισμού μου προς τη ζωή. Συνεχίστε να χαίρεστε, διασχίστε τη ζωή όσο γίνεται πια εύθυμα, όσο γίνεται πιο στωικά. Μιλάμε τώρα για το εντελώς αντίθετο από εκείνο που δείχνει η δική μας εποχή.

-Τι δείχνει η δική μας εποχή;

-Δείχνει πως οι άνθρωποι θέτουν εαυτούς πάνω από τον πόνο, πάνω κι από τον θάνατο. Οι περισσότεροι σαν να πιστεύουν πως δεν πρόκειται ούτε ν' αρρωστήσουν ποτέ, ούτε να πεθάνουν. Επιδιώκουν με χίλιους τρόπους, συνήθως εξωτερικούς, να μοιάζουν νέοι, άφθαρτοι.

-Κι η διαρκής επίπλαστη ευτυχία είναι ο στόχος των «εξελιγμένων» πολιτιστικά κοινωνιών;

-Ναι. Κυριαρχεί μάλιστα η άποψη -των στωικών ίσως κάποτε, των βουδιστών ίσως παρερμηνευμένη- πως ευτυχία σημαίνει απομάκρυνση από κάθε πόνο, από κάθε κακό. Εγώ αυτό πιστεύω πως είναι λάθος. Η ουσιαστική ευτυχία οφείλει να περιλαμβάνει την ατυχία και τις αντιξοότητες στη ζωή. Τότε μόνο μια ζωή γίνεται πλήρης, ουσιαστική.

-Ο Νίκος Χουλιαράς, ο γνωστός και στη Γαλλία πεζογράφος και ζωγράφος, είχε πει εδώ πως «η μελαγχολία είναι πιο δημιουργική από την ευτυχία»...

-Κι απολύτως απαραίτητη. Ο Σπινόζα δεν έλεγε πως πρέπει ν' αγαπάμε κάθε τι το απαραίτητο; Να δεχόμαστε ο,τιδήποτε δεν μπορούμε να το αποφύγουμε;

-Και το θέατρο, κύριε Σμιτ; Τι γίνεται, τι κάνουμε με το θέατρο σήμερα; Υπάρχει πραγματικό θέατρο σήμερα; Πώς θ' απαντούσε άραγε ο Σάμιουελ Μπέκετ, αν ήταν εδώ τώρα, στη θέση σας;

-Δεν θα μπορούσα ποτέ να μιλήσω ως Μπέκετ, αν και συχνά έγραφα θαυμάζοντάς τον, ή αντιδρώντας άλλες φορές στο θεάτρό του. Άλλωστε, το πρώτο μου θεατρικό, που μ' έκανε γνωστό και στη Γαλλία αλλά και πέραν αυτής ήταν «Ο Επισκέπτης», ένας διάλογος ανάμεσα στον Φρόντ και στον Θεό ίσως, ήταν σαν το αντί-«Περιμένοντας τον Γκοντό». Ο Μπέκετ ήταν η φιλοσοφία του παραλόγου, και πως, μέσα σ' έναν κόσμο τελείως παράλογο, ο άνθρωπος είναι το μόνο έλλογο δημιούργημα, κι έτσι σε τίποτα δεν μπορεί να ελπίζει.

-Ενώ η δική σας θεατρική φιλοσοφία ποια είναι;

-Νομίζω πως είναι μια φιλοσοφία μυστηρίου. Και το μυστήριο δεν ισούται καθόλου, μα καθόλου με το παράλογο. Το μυστήριο είναι εκείνο που μου κρύβεται, που δύσκολα το αποκρυπτογραφώ, αλλά που πιστεύω πως υπάρχει, πως είναι εκεί. Γιατί εμένα με κατοικεί η ελπίδα, ενώ τον Μπέκετ η απελπισία.

-Πολύ κοντινά πράγματα μεταξύ τους τα αντίθετα.

-Ναι, η ελπίδα κι η απελπισία αδέρφια είναι. Η ίδια εμπειρία από την ανάποδη, αν θέλετε. Όπως κι πεσιμισμός με τον οπτιμισμό. Από την ίδια αφετηρία ξεκινούν συνήθως. Όσον αφορά τώρα στο δικό μου θέατρο, στη Γαλλία για μένα λέγεται πως κατάφερα να αναστήσω κάπως το φιλοσοφικό θέατρο. Που είχε φτάσει ως τον Καμύ και τον Σαρτρ.

-Θα μπορούσαμε να πούμε πως και το αρχαίο ελληνικό θέατρο φιλοσοφούσε;

-Μα από 'κεί όλα προέρχονται. Έχω γράψει ένα μικρό βιβλίο για τον Σοφοκλή. Για μένα, αυτό είναι θεμελιώδες χαρακτηριστικό του αρχαίου ελληνικού τραγικού θεάτρου. Πώς θα μπορούσε να γίνει κι αλλιώς; Εδώ, δίπλα-δίπλα γεννήθηκαν και τα δύο, το θέατρο και η φιλοσοφία. Η φιλοσοφία προσπαθεί να απλοποιήσει το πραγματικό, να βρει τις αρχές του, την αλήθεια. Την Αλήθεια, στον ενικό αριθμό. Αντίθετα, η τραγωδία αναζητά την πολυπλοκότητα. Στον Σοφοκλή η Αντιγόνη έχει δίκιο, αλλά και ο Κρέων επίσης, από την πλευρά του. Πώς να απλοποιηθεί, λοιπόν, το πνευματικό τοπίο του κόσμου, η ανθρώπινη εμπειρία, όπως θέλουνε οι φιλόσοφοι;

-Πώς;

-Για μένα λοιπόν η λογοτεχνία είναι η σχολή της πολυπλοκότητας, το δέντρο της πολυπλοκότητας. Γι' αυτό το θέατρο, πόσο μάλλον αυτό της ελληνικής αρχαιότητας, είναι πιο φιλοσοφία κι από την ίδια τη φιλοσοφία. Γιατί πάει πολύ πιο μακριά: εγκαταλείπει το φάντασμα του απλού, για να γίνει η σκέψη του πολύπλοκου.

-Σας ξαναρωτώ: λειτουργεί για τους ζαλισμένους ανθρώπους της σημερινής εποχής ένα τέτοιο, έλλογο όπως είπατε, θέατρο;

-Απόλυτα, πιστεύω εγώ. Μπορεί οι πλειοψηφίες να βρίσκονται πια στο σινεμά ή στην τηλεόραση, αλλά το θέατρο είναι κατ' εξοχήν ο χώρος όπου ο Λόγος υπάρχει, αντίθετα με τον κινηματογράφο, όπου όλο και περισσότερο χάνεται.

-Και στην τηλεόραση ο Λόγος ακυρώνεται δια της ανούσιας και καταγιωστικής φλυαρίας.

-Εμένα, λοιπόν, το υπέρτατο και βασικό μου όχημα έκφρασης παραμένει το θέατρο. Γιατί τη σκηνή γίνεται κανείς αμέσως δύο, τα ωραία προβλήματα του διαλόγου, της αντίθεσης, της αντίδρασης, της ζωής τελικά, εκεί μπορούν να αναπαραχτούν πλήρως. Με το Λόγο σε πρώτη, όπως του αξίζει, μοίρα.

-Κι η Ποίηση;

-Α, εκεί εγώ νομίζω πως είμαι ανίκανος. Την ακούω, αλλά, όσες φορές κι αν έχω προσπαθήσει, νομίζω πως δεν τα κατάφερα να αναπαράγω τη μουσική της.

-Εσείς, ένας τόσο ικανός πιανίστας;

-Ναι. Πιστεύω πως εγώ είμαι ένας καλός αφηγητής ιστοριών. Εκεί το πνεύμα εμένα κατευθύνεται, νομίζω, καλύτερα. Αλλά, ποιός ξέρει; Ζω ακόμα. Το μέλλον όλο και κάτι άγνωστο κρύβει για τον καθένα μας.

-Να πούμε και μερικές λέξεις αντι-ποητικές; Σαρκοζί, ας πούμε...

-Ο Σαρκοζί... Ο Σαρκοζί ήταν ο εμφανώς καλύτερος υποψήφιος, και γι' αυτό εξελέγη. Μου φαίνεται δε τρομερά φιλόδοξος και ναρκισσιστής, ώστε να προσπαθήσει να γίνει ο καλύτερος πρόεδρος. Αλλά αυτό μένει να αποδειχθεί. Θα δούμε. Δεν είναι ακόμα η ώρα να ξανακατέβουμε στους δρόμους. Ας το ξαναπαίξουμε και μ' αυτόν μια φορά το παιχνίδι της δημοκρατίας.

-Τι έλεγε ο Σαρκοζί, που εσείς οι γάλλοι καταλάβατε, που εμείς δυσκολευόμαστε ίσως να εννοήσουμε;

-Και οι τρεις κύριοι υποψήφιοι αυτή τη φορά κάνανε κάτι πολύ χρήσιμο για την πολιτική ζωή της Γαλλίας: σαν ν' ακούσανε τον κόσμο. Εδώ και σαράντα χρόνια οι πολιτικοί μας ήσαν σαν κουφοί, κι έτσι υπήρχε χώρος για τους δημαγωγούς, σαν τον Λεπέν, ας πούμε, που κάνανε πως ακούγανε τα προβλήματα του κόσμου. Έτσι ξαναπλησιάστηκαν οι άνθρωποι, έτσι ξαναυπήρξε συμμετοχή και πιο σοβαρός πολιτικός λόγος. Ένα πάνω από 80 τοις εκατό ενός λαού στις κάλπες είναι ποσοστό πολύ αισιόδοξο. Κι αυτό έγινε γιατί και οι τρεις τους σταματήσανε να λένε στο λαό όπως οι προηγούμενοι, «-Εμείς ξέρουμε. Εσείς δεν ξέρετε τίποτα».

-«*Odette Toulemonde*”: το νέο σας βιβλίο, η ταινία που ο ίδιος ξαφνικά σκηνοθετήσατε. Ξαναπαίζει ο Ομάρ Σαρίφ, όπως στον κύριο Ιμπραήμ σας κάποτε;

-Όχι, δεν παίζει. Το «*Odette Toulemonde*” είναι η πρώτη σκηνοθετική μου απόπειρα, κι ένα έργο γραμμένο εξ αρχής για τη μεγάλη οθόνη. Είναι η ιστορία μιας αναγνώστριας κι ενός συγγραφέα, η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Αυτή η αναγνώστρια είναι ακριβώς εκείνη η αναγνώστρια, που αυτός ο συγγραφέας δεν θά 'θελε ποτέ να έχει. Είναι λαϊκό κορίτσι, απάιδευτη, και δεν διαβάζει παρά τα έργα του συγγραφέα αυτού μόνο. Αυτός ζει σ' ένα περιβάλλον διανοουμενίστικο, όπου οι άνθρωποι δεν βλέπουν πέρα από τα δικά τους.

-Κάτι σαν τους πολιτικούς, που λέγαμε.

-Ναι. Αλλά αυτή η κοπέλα θα τον οδηγήσει, τελικά, σε δρόμους άλλους. Αυτή θα του ανεβάσει με τον τρόπο της το ηθικό.

-Γιατί; Τι έχει παραπάνω μια τέτοια λαϊκή κοπέλα από έναν καλό συγγραφέα;

-Τη χαρά της ζωής ! Τη χαρά της ζωής ολόκληρη, εννοείται.

Πηγή: ΤΟ ΒΗΜΑ, ΒΗΜΑgazino, Κυριακή 12 Νοεμβρίου 2007.

